

Stoppen of doorgaan? Recent onderzoek naar ‘desistance from crime’ bij persistente (jeugd)delinquenten

AN NUYTIENS*,
JENNEKE CHRISTIAENS
EN CHRISTIAN ELIAERTS

ABSTRACT

De populatie delinquenten bestaat slechts voor een klein deel uit persistente delinquenten. Door middel van longitudinaal onderzoek wordt de criminele carrière van deze “veelplegers” in kaart gebracht.

Deze onderzoekstraditie focust echter voornamelijk op het verklaren van de start en de verdere ontwikkeling van criminele carrières. De omgekeerde vraagstelling, namelijk waarom bepaalde jongeren, ondanks blootstelling aan een aantal risicofactoren, niet overgaan tot het plegen van criminaliteit, wordt doorgaans veel minder bestudeerd. Tevens wordt weinig aandacht besteed aan het zoeken naar verklaringen voor het fenomeen dat (persistente) delinquente jongeren hun carrière na een tijdje stopzetten. Dit fenomeen, “desistance from crime” genoemd, heeft echter recent erg aan belang gewonnen, en heeft zich in sneltempo als een “hot item” ontwikkeld binnen de criminologische wereld.

In dit artikel wordt op synthetische wijze een stand van zaken opgemaakt van de theoretische en empirische aspecten van desistance.

KERNWOORDEN

“Desistance” (stoppen met criminaliteit) – ernstige (jeugd)delinquentie – criminele carrières – protectieve factoren – longitudinaal onderzoek

1. INLEIDING

Ernstige jeugddelinquentie blijkt, ondanks de overvloedige aandacht in de media en de politieke wereld, een relatief beperkt probleem (Eliaerts, 2006). De grafiek die de relatie tussen leeftijd en criminaliteit weergeeft, de “age-crime curve”, toont aan dat de prevalentie van criminaliteit stijgt gedurende de vroege adolescentie, piekt in de late adolescentie en sterk daalt in de vroege volwassenheid (Rutter et al., 1998; Blokland et al., 2004).¹ Menig onderzoek bevestigt dat een groot aandeel jongeren uitsluitend tijdens de adolescentie misdrijven pleegt. Dit experimenteelgedrag is van voorbijgaande aard en wordt als normaal beschouwd (Van Acker, 1998). Een beperkte groep delinquenten daarentegen vertoont echter een persistent patroon van deviante gedragingen dat zich uitstrekt van vóór de adolescentie tot en met de volwassenheid. Zij worden aangeduid met de term “veelpleger” of “persistente delinquent” (Le Blanc, 1990; Moffitt, 1993; Van

* Contactgegevens: An.Nuytiens@vub.ac.be

¹ Onderzoekers wijzen op een evolutie van deze curve doorheen de tijd. Ten gevolge van de uitgestelde zelfstandigheid (bv. langer studeren en thuis wonen) zou de piekleeftijd stijgen van de late adolescentie naar de vroege volwassenheid (Rutter et al., 1998). Zo schuift het hele delinquentietraject een paar jaar op. Een recente studie bevestigt deze stelling (Donker, 2004).

der Laan, 2006). Deze kleine groep is bijgevolg verantwoordelijk voor een onevenredig aandeel van de jeugdcriminaliteit (Peeters, 2000).

Deze vaststelling brengt een zoektocht naar de oorzaken van deze persistentie op gang. Om inzicht te krijgen in de processen die delinquent gedrag bij kinderen en jongeren teweegbrengen, alsook teneinde meer zicht te krijgen op het verdere verloop van het delinquente traject van de persistente jeugddelinquent, worden criminele carrières door middel van longitudinaal onderzoek in kaart gebracht. Centraal in dit traject-onderzoek staat het begrip risicofactoren.² Onderzoek in de sociologie, criminologie en psychologie inventariseert een enorme, nog steeds groeiende lijst aan risicofactoren die het ontstaan en de verderzetting van crimineel gedrag in de hand (kunnen) werken.³

Een recente studie⁴ van de vakgroep criminologie van de Vrije Universiteit Brussel heeft als doel empirische gegevens te toetsen aan de theorievorming inzake criminele carrières. Meer concreet worden dossiergegevens aangaande trajecten van uithanden gegeven jongeren in het jeugd- en strafrecht teruggekoppeld naar de literatuur terzake. Er wordt nagegaan of deze jongeren specifieke trajecten volgen, en of deze gelijkaardig dan wel anders verlopen dan de trajecten zoals beschreven in de literatuur. Tevens wordt nagegaan wat de rol is van de verschillende risicofactoren binnen dit traject.

De literatuurstudie die in het kader van voornoemd onderzoek werd uitgevoerd legt een opvallende evolutie bloot. Onderzoek naar criminele carrières focust op de start, de continuïteit en de uitdoving van delinquent gedrag binnen eenzelfde individu. Deze onderzoekstraditie focust echter voornamelijk op het verklaren van de start van delinquente carrières en de verdere ontwikkeling van deze trajecten. Aan de hand van de inventarisatie van risicofactoren op verschillende niveaus wordt getracht delinquentie te verklaren of te voorspellen.

Loeber merkt terecht op dat de omgekeerde vraagstelling, namelijk waarom bepaalde jongeren, ondanks blootstelling aan een aantal risicofactoren, niet overgaan tot het plegen van criminaliteit, doorgaans veel minder bestudeerd wordt (Loeber et al., 2001). Andere onderzoekers sluiten hierbij aan en menen dat tevens weinig aandacht besteed wordt aan het zoeken naar verklaringen voor het fenomeen dat (persistente) delinquente jongeren hun carrière na een tijdje stopzetten (Lay et al., 2005; Bottoms et al., 2004). Binnen deze invalshoek staan beschermende factoren centraal. Hun rol is hier tweeledig. Enerzijds zorgen ze ervoor dat sommige jongeren ondanks de blootstelling aan risicofactoren geen criminele carrière opstarten (*resilience*) (Rutter, 2003). Anderzijds spelen beschermende factoren voor delinquente jongeren een rol in het beëindigen van een criminele carrière. Dit proces noemt men *desistance from crime* (Farrall & Calverley, 2006).

Het is pas recent dat deze “omgekeerde” invalshoek op criminele carrières aan belang heeft gewonnen. Het thema *desistance* heeft zich in sneltempo als een *hot item* ontwikkeld binnen de criminologische wereld, en er wordt op studiedagen en in tijdschriften⁵ volop gediscussieerd over de theoretische en empirische aspecten van dit

² Risicofactoren kunnen omschreven worden als een geheel van individuele en sociale omstandigheden die het ontstaan van criminaliteit of het voortduren ervan vergemakkelijken (Cario, 2000).

³ Zie ook het themanummer “Ontwikkelings- en levenslooppsychologie” van Tijdschrift voor Criminologie 2004 (4).

⁴ “Criminele carrières van ernstige jeugddelinquenten: theorievorming, trajecten en interventies in het jeugdbeschermingssysteem, doorstroming naar het strafrechtssysteem”, promotoren Prof. Dr. C. Eliaerts en Prof. Dr. J. Christiaens, FWO, januari 2005 – december 2006.

fenomeen. Deze onderzoekstrend is echter vooral een internationaal gegeven.⁶ Voorliggend artikel heeft dan ook als doel om op synthetische wijze een stand van zaken op te maken van de theoretische en empirische aspecten van desistance.

Uiteraard staan theorie en empirie nooit los van elkaar; er vindt immers een continue wisselwerking plaats. Zo leiden nieuwe onderzoeksresultaten vaak tot de aanpassing van theoretische kaders, en hangt de populariteit van een bepaalde onderzoekstraditie veelal af van de heersende theoretische opvattingen. Om redenen van overzichtelijkheid opteren we echter om de theoretische en de empirische facetten van desistance te scheiden in deze bijdrage. Het doel is namelijk om de meest gangbare theoretische kaders te evalueren aan de hand van (recent) empirisch onderzoek.

2. THEORETISCH KADER

De literatuur over desistance kan ingedeeld worden in twee, elkaar overlappende, categorieën. Enerzijds is er de zogenaamde “what works” literatuur, waarin gezocht wordt naar verklaringen voor het stoppen van criminaliteit ten gevolge van justitiële interventies. Deze literatuur concentreert zich vooral op de probatie. Anderzijds is er de literatuur die zich buigt over het ontwikkelen en toetsen van theoretische modellen inzake de zogenaamde “spontane” desistance. Er zijn immers mensen die stoppen met criminaliteit zonder dat er een justitiële interventie heeft plaatsgevonden of waar de interventie geen directe aanleiding is geweest om te stoppen (Mc Neill et al., 2005). Binnen deze laatste categorie bestaat echter ruimte om de invloed van eventuele justitiële interventies in rekening te brengen.

In deze bijdrage wordt dieper ingegaan op laatstgenoemde theoretische kaders. De theorieën die een verklaring trachten te bieden voor het spontaan stoppen met criminaliteit zijn talrijk en leggen elk hun eigen accenten. Een indeling in verschillende “categorieën” op basis van specifieke criteria is steeds subjectief en dus betwistbaar.

Eén manier om orde te scheppen in de veelheid van verklarende kaders is het structureren op basis van de factoren die worden vooropgesteld als cruciaal voor desistance. Hier wordt een overzicht geschetst van de meest voorkomende stromingen in de literatuur. We maken het onderscheid tussen “statische” en “dynamische” visies op desistance, die op hun beurt onderverdeeld kunnen worden in verschillende theorieën. Terwijl statische visies ponereren dat het verloop van de criminele carrière en dus ook kans op desistance doorgaans reeds op jonge leeftijd vaststaat, gaan dynamische visies er vanuit dat vooral gebeurtenissen op latere leeftijd hier een doorslaggevende rol in spelen.

2.1. Statische invalshoek

Binnen de statische, eerder deterministische verklarende kaders voor desistance onderscheiden we de maturatietheorieën enerzijds en de ontwikkelingspsychologische stromingen anderzijds.

⁵ Zie o.a. het themanummer “What Lies Beyond? Problems, Prospects and Possibilities for Life After Punishment” van *Criminology & Criminal Justice* 2006 (1).

⁶ Hier dient evenwel opgemerkt te worden dat K. Clonen (KULeuven) momenteel een doctoraat voorbereidt over dit thema.

2.1.1. Desistance als natuurlijk proces

Aanvankelijk werd weinig aandacht besteed aan het theoretische aspect van desistance. Verschillende onderzoekers namen er genoegen mee te stellen dat het stoppen met criminaliteit spontaan gebeurt zonder dat hier een verdere uitleg aan gegeven werd (Maruna & Farrall, 2004). Zo gaan de “maturatietheorieën” er van uit dat een delinquent, behoudens een aantal uitzonderingen, als het ware uit criminaliteit groeit ten gevolge van natuurlijke interne rijpingsprocessen.

Glueck en Glueck poneerden reeds in 1950 in hun “theory of maturational reform” dat de fysieke en mentale veranderingen die gepaard gaan met het rijper worden sowieso beter gedrag gaan bewerkstelligen. Volgens de Gluecks daalt de natuurlijke impuls die het plegen van delinquentie veroorzaakt na de leeftijd van 25 jaar. Binnen dit kader is desistance dus de regel en persistentie de uitzondering; dit laatste kan binnen dit kader enkel indien de persoon in kwestie met ernstige biologische problemen kampt en in een problematische omgeving vertoeft (Glueck & Glueck, 1950). Contradictorisch aan deze theorie is dat in een later werk gesteld wordt dat externe invloeden, en dus ook de directe leefomgeving, niet in verband gebracht kunnen worden met desistance (Glueck & Glueck, 1974).

Later ontstaan nog verschillende varianten op de maturatietheorie van de Gluecks. Zo menen Gottfredson en Hirschi (1990) bijvoorbeeld dat desistance normatief is, behoudens voor een beperkte groep. Zij menen dat er een kleine groep chronische delinquenten bestaat die niet stoppen met criminaliteit bij het ouder worden als gevolg van een lage mate van zelfcontrole, een concept dat centraal staat in deze theorie. De mate van zelfcontrole van een persoon ligt volgens deze auteurs zeer vroeg in het leven vast en blijft relatief onveranderd. Deze auteurs stellen dat leeftijd een rechtstreeks effect heeft op criminaliteit en dat externe invloeden of andere situationele of institutionele elementen weinig of geen invloed hebben op de criminele carrière. De theorie van Gottfredson en Hirschi bevat echter tegenstrijdige informatie. Volgens dezelfde auteurs heeft de daling van de age-crime curve tevens te maken met het dalen van de gelegenheden tot het plegen van criminaliteit naargelang men ouder wordt (Cohen & Vila, 1996). Deze (betwistbare) hypothese staat echter haaks op hun bewering dat desistance onafhankelijk is van situationele factoren.

Problematisch aan maturatietheorieën is dat voorbij wordt gegaan aan het feit dat er naast natuurlijke interne rijpingsprocessen ook *bewuste* interne processen mede aan de basis van desistance kunnen liggen. Tevens worden omgevingsinvloeden weinig of niet erkend. Deze theorieën zijn daarom erg deterministisch en laten weinig plaats voor de actieve inbreng van de personen in kwestie. Met de opkomst van de ontwikkelingsbenadering in de jaren 1990 wordt echter nog steeds vastgehouden aan relatief deterministische concepten.

2.1.2. Desistance als “psychologische voorbestemdheid”

De ontwikkelingsbenadering tracht het typische verloop van deviant gedrag te verklaren door dit te relateren aan bepaalde (psychologische) ontwikkelingsstadia (Laub & Sampson, 2001). Veranderingen in het pleeggedrag worden binnen longitudinale trajecten van kindertijd tot volwassenheid geplaatst en worden bestudeerd in relatie met aanwezige risicofactoren en beschermende factoren (Ezell & Cohen, 2005). Deze benadering gaat er van uit dat het traject voor elke delinquent ongeveer gelijkaardig verloopt. In een aantal gevallen leidde dit tot het opstellen van typologieën. Er wordt dan

aangenomen dat er verschillende types van plegers bestaan, die zich onderscheiden in aparte trajecten en een verschillende etiologie (Sampson & Laub, 2003). Problematisch is dat dit leidt tot een zeker determinisme. Het verloop van het traject zou immers op relatief jonge leeftijd “vastgelegd” zijn. Dit betekent concreet dat men aan de hand van karakteristieken en gedragingen van relatief jonge kinderen het verdere verloop van het traject, en dus ook desistance, zou kunnen voorspellen.

Wellicht één van de meest bekende referentiekaders binnen deze stroming is dat van Moffitt (1993). Zij maakt het onderscheid tussen de “adolescence limited” en de “life course persistent” delinquenten en stelt dat desistance afhankelijk is van de categorie delinquent. De “adolescence limited” beginnen tijdens de adolescentie met criminaliteit ten gevolge van sociale processen (peers) en stoppen sowieso na de adolescentie. Zij hebben meer prosociale vaardigheden, sterkere bindingen en hebben vaker diploma’s. Het proces kan echter vertraagd worden door zogenaamde “snares”, door haar omschreven als factoren die de succesvolle overgang naar volwassenheid kunnen belemmeren (bv. strafblad, verslaving,...). De kans dat een “life course persistent” delinquent stopt met criminaliteit is daarentegen miniem. Volgens Moffitt is de delinquentie van deze jongeren het gevolg van problemen op individueel niveau (bv. psychologisch, neurologisch) en in het gezin. Gezien hun ongunstige kindertijd is het voor deze jongeren moeilijker om hun verleden achter zich te laten (Moffitt, 1993; 2003).

Hoewel sociale factoren niet worden uitgesloten, moeten we toch vaststellen dat te eenzijdig wordt gefocust op psychologische processen. Individuen handelen toch niet in een sociaal vacuüm? Binnen de klassieke ontwikkelingsbenadering is er met andere woorden weinig ruimte gelaten voor externe invloeden.

2.2. Dynamische invalshoek

Tegenover de statische, eerder deterministische stromingen, staan de meer dynamische visies op desistance. De dynamische invalshoek wordt de laatste jaren, mede onder invloed van de resultaten van empirisch onderzoek (zie verder) meer en meer naar voor geschoven in de literatuur over desistance.

Deze visies focussen ofwel op *structure*, ofwel op *agency* (Maruna & Farrall, 2004). Met andere woorden, in de eerstgenoemde theorieën staat de sociale context centraal, terwijl in de laatstgenoemde theorieën desistance vooral wordt toegeschreven aan de actieve inbreng van het individu. De levensloopbenadering ten slotte tracht beide invalshoeken te integreren.

2.2.1. Desistance als gevolg van bindingen

Binnen de sociaal georiënteerde theorieën staan de concepten binding en “life events”⁷ centraal. De interactie met de omgeving is dus cruciaal. Het aantal variaties van sociaal georiënteerde theorieën is groot en ze leggen elk hun eigen accenten. Terwijl bepaalde theorieën vooral de nadruk leggen op relaties met gezinsleden, stellen anderen leefsituaties (peers) of partners centraal.

⁷ Life events, ook wel “transitions” of “turning points” genoemd, worden omschreven als *short-term changes in social roles within long-term trajectories, such as dropping out of school, divorce and desistance from delinquency* (Howell, 2003, 43) of *als changes in situational and structural life circumstances like a good marriage or a stable job* (Laub & Sampson, 2003, 278)

Hoewel telkens wordt gefocust op het belang van bindingen met andere personen en instituten, wordt de rol van bindingen op verschillende manieren verklaard (zie ook verder). Zo stelt de informele sociale controletheorie dat bepaalde “life events” (bv. huwelijk, kinderen krijgen, een eerste job,...) vanaf de adolescentie bindingen doen ontstaan, waaruit informele sociale controle voortspuit (Maruna, 2001). Desistance is volgens deze auteurs het gevolg van het feit dat de informele sociale controle groter wordt bij het volwassen worden door investeringen in het huwelijk, ouderschap en werk. Criminaliteit wordt minder aantrekkelijk omdat men het risico niet wil lopen de opgebouwde bindingen te beschadigen (Sampson & Laub, 1997; Ezell & Cohen, 2005).

2.2.2. Desistance als resultaat van rationele en cognitieve processen

Een volgende categorie verenigt de stromingen die rationele en cognitieve processen die zich afspelen op individueel niveau centraal stellen. Binnen deze benaderingen wordt wel erkend dat de katalysatoren voor deze processen doorgaans extern van aard zijn (bv. een job vinden) (Maruna, 2001; Shover, 1996; Mc Neill et al., 2005; Laub & Sampson, 2001). De idee dat louter structurele factoren volstaan om desistance te bewerkstelligen wordt echter verworpen; de actieve inbreng van de delinquent wordt daarentegen benadrukt.

Hier kan bijvoorbeeld de rationele keuzetheorie ondergebracht worden. Deze benadering stelt dat de beslissing om te stoppen met het plegen van criminaliteit steunt op een bewuste herberekening van de kosten en baten van criminaliteit door de dader. Desistance is volgens deze invalshoek een intern proces waarbij de actieve actor komt tot een herberekening van wat belangrijk is voor zichzelf. Een kritiek op deze benadering is dat deze rationele herberekening slechts een beginpunt is van het desistance proces. In de literatuur wordt meer en meer nadruk gelegd op het feit dat desistance geen stipt moment is maar een proces waarbij van belang is dat de beslissing om te stoppen effectief wordt volgehouden.

Op deze kritieken wordt gedeeltelijk een antwoord geboden door een relatief nieuwe invalshoek waarbij gefocust wordt op cognitieve processen. Deze benadering, ook wel de “narrative theory” of “theory of cognitive transformation” genoemd, wint recent aan populariteit (Maruna, 2001). De stroming is gegroeid vanuit kwalitatief onderzoek waar men aan de hand van levensverhalen (“narratives”) van ex-delinquenten inzicht tracht te krijgen in het desistance proces (Giordano et al., 2002). Hierbij staan subjectieve veranderingen in het zelfbeeld en de identiteit centraal (Mc Neill, 2006). Desistance wordt binnen dit kader omschreven als een intern proces waarbij een “nieuwe ik” (in dit geval: een niet-delinquent) tot stand komt. Deze subjectieve veranderingen brengen een verandering in het gedragspatroon met zich mee die de nieuwe identiteit bevestigen (Giordano et al., 2002). In tegenstelling tot de rationele keuzebenadering, waar desistance eerder als een momentopname wordt beschouwd, benadrukken de cognitieve visies dus dat desistance een proces is.

2.2.3. Desistance als een geïntegreerd proces

De levensloopbenadering tracht de twee voorgaande stromingen te integreren. Hoewel de levensloopbenadering vaak onder dezelfde noemer geplaatst wordt als de ontwikkelingsbenadering, gaat het toch om een aparte tak van de ontwikkelingsbenadering en zijn er wel degelijk belangrijke verschillen.

De levensloopbenadering is ten eerste meer dynamisch en dus minder deterministisch. Terwijl de klassieke ontwikkelingsbenadering de nadruk legt op systematische trajecten van ontwikkeling tijdens de levensloop, focust de levensloopbenadering op veranderlijkheid van trajecten die niet louter door individuele kenmerken of gebeurtenissen in het verleden voorspeld kunnen worden. Het uitgangspunt is dat er grote interindividuele verschillen bestaan in antisociaal gedrag over de levensloop (Laub & Sampson, 2001).

Ten tweede biedt deze benadering een geïntegreerd perspectief. Er wordt veel aandacht besteed aan de invloed van life events, bindingen en informele sociale controle op het verdere verloop van de levensloop. Hoewel de balans meer lijkt over te hellen naar de sociologische kant, komen naast de sociale factoren ook de individuele factoren, en dus ook de actieve inbreng van de delinquent, aan bod. Daarenboven worden ook meer situationele en toevallige gebeurtenissen in acht genomen. Al deze factoren worden chronologisch binnen de levensloop geplaatst (Van der Laan, 2006; Laub & Sampson, 2001).

Omdat gefocust wordt op veranderingen binnen een individueel traject, heeft deze benadering geen pasklaar antwoord op het waarom van desistance. Dit moet immers voor elke persoon apart onderzocht worden door een grondige studie van alle facetten van de levensloop.

3. EMPIRISCH ONDERZOEK

In wat volgt wordt een stand van zaken opgemaakt van de resultaten van empirisch onderzoek naar desistance. Hierdoor wordt getracht inzicht te krijgen in de wijze waarop het desistance proces werkt. Tevens kunnen de besproken theorieën op die manier op hun praktische waarde getoetst worden. Eerst staan we echter stil bij de methodologische problemen.

3.1. Methodologie

Wanneer en vooral waarom delinquenten ophouden met het plegen van misdrijven levert relevante informatie op voor interventiemogelijkheden en is dus zowel voor de wetenschapper als voor het beleid zeer belangrijk. Toch is lange tijd weinig empirisch onderzoek verricht naar het thema. Dit kan wellicht deels verklaard worden door het feit dat onderzoek naar desistance op bepaalde methodologische problemen stuit.

Vooreerst zorgt het feit dat de afwezigheid van een fenomeen en niet het optreden ervan gemeten wordt voor problemen (Maruna, 2001). Wanneer iemand niet met de justitiële instanties in aanraking komt, wil dit niet per se zeggen dat de persoon in kwestie geen feiten heeft gepleegd. Het is dan ook belangrijk om naast officiële data ook beroep te doen op self-report onderzoek, zodat men ook zicht heeft op het dark number (Bushway et al., 2001). Het voeren van eenzelfde onderzoek aan de hand van self-report enerzijds en officiële gegevens anderzijds geeft vaak andere resultaten (Laub & Sampson, 2001).

Een tweede vereiste voor onderzoek naar desistance blijkt de opvolging van delinquenten op lange termijn. Men kan slechts met absolute zekerheid besluiten dat iemand tot desistance is gekomen wanneer men een volledig beeld heeft van de

levensloop. Tot op heden slagen weinig studies in dit opzet.⁸ Volgens Bottoms (2004) kunnen echter ook criminaliteitsvrije *periodes* in acht genomen worden als desistance. Deze periodes worden in de literatuur aangeduid als “suspension” (Mischkowitz, 1994) of “intermittency” (Bushway et al., 2001). Problematisch is echter dat deze criminaliteitsvrije periodes veroorzaakt kunnen worden door bijvoorbeeld opsluiting of verwonding. Persistente delinquenten raken immers vaker gewond of sterven vaker ten gevolge van hun criminele activiteiten. Zo is het mogelijk dat “desistors” in feite onvrijwillig (voor even) stoppen met criminaliteit (Sampson & Laub, 2003; Stouthamer-Loeber et al., 2004).

Een laatste factor die in het achterhoofd dient gehouden te worden is dan ook dat er verschillende manieren bestaan om desistance te conceptualiseren. Desistance kan gedefinieerd worden als het moment waarop het plegen van criminaliteit stopt.⁹ Dit is een eerder kwantitatieve benadering; de meer kwalitatieve vraagstukken zoals waarom (causale mechanismen), wanneer (vroeg of laat in de criminele carrière) en hoe (plots versus graduëel) betrokkene tot deze toestand komt, worden grotendeels buiten beschouwing gelaten (Bushway et al., 2001; 2003). Desistance wordt binnen dit kader gemeten aan de hand van een bepaald tijdstip (cutting point): wie zowel vóór als ná dit punt feiten pleegt, wordt benoemd als persistent delinquent, en wie enkel vóór dit punt feiten pleegt, wordt benoemd als “desistor”. Het probleem is echter dat dit punt arbitrair bepaald wordt. Eenzelfde studie hernemen met een ander cutting point geeft wellicht andere resultaten (Bushway et al., 2003). Problematisch is ook dat de veranderingen na dit arbitrair punt niet in acht genomen worden (Brame et al., 2003).

Volgens andere onderzoekers dient desistance gedefinieerd te worden als een proces en niet als een stipte gebeurtenis. Hier wordt meer nadruk gelegd op de achterliggende kwalitatieve mechanismen. Er wordt daarom onderscheid gemaakt tussen “termination”, het tijdstip waarop het plegen van criminaliteit (definitief) stopt, en desistance, het onderliggende causale proces, waarbij het proces van desistance het moment van termination omsluit (Laub & Sampson, 2001). Binnen deze benadering, waarbij desistance als een proces benaderd wordt, is het louter (tijdelijk) stoppen met delinquente activiteiten onvoldoende om van desistance te kunnen spreken.

De manier waarop desistance geoperationaliseerd wordt heeft grote implicaties op de resultaten van empirisch onderzoek. In een onderzoek op dezelfde populatie werd, wanneer met een cutting point werd gewerkt, 27,6% van de populatie als desistors benoemd. Wanneer desistance geoperationaliseerd werd als een proces, en desistors aangeduid werden op basis van significante veranderingen in het gedrag, werd slechts 8,4% benoemd als desistor (Bushway et al., 2003).

3.2. Resultaten¹⁰

Ondanks de verschillende methodologische valkuilen stijgt het aantal onderzoeken omtrent desistance gestaag. Het is de sterke toename van levensloopstudies die empi-

⁸ De studie van Laub & Sampson (2003) volgt delinquenten tot de leeftijd van 70 jaar en is zo de langstlopende longitudinale studie ter wereld.

⁹ Echter, soms wordt ook aangenomen dat onder desistance ook een drastische terugval van de frequentie van criminaliteit kan begrepen worden (Stouthamer-Loeber et al., 2004).

¹⁰ We merken op dat empirische studies zich doorgaans baseren op een overwegend of volledig mannelijke onderzoekspopulatie (Paternoster et al., 2001; Farrall & Calverley, 2006). Nochtans lijkt het wenselijk een onderscheid te maken tussen desistance bij mannen en vrouwen. In het bestek van deze bijdrage zou dit ons te ver leiden. Voor een uitgebreide bespreking zie Graham & Bowling, 1995; Farrall & Calverley, 2006; Ayers et al., 1999; Giordano et al., 2002.

risch onderzoek inzake criminele carrières in het algemeen en desistance in het bijzonder mogelijk maakten (Farrall & Calverley, 2006). Sinds de laatste decennia werd dan ook meer inzicht verworven in de factoren die samenhangen met desistance. Uit het overzicht blijkt dat zowel de sociale context als de actieve inbreng van de delinquent een rol spelen.

3.2.1. Het belang van bindingen

Verschillende studies komen tot de conclusie dat het vormen van stabiele relaties met andere personen en met (conventionele) maatschappelijke instellingen een bevorderende, zo niet cruciale, factor is voor desistance (Graham & Bowling, 1995). Deze resultaten bevestigen met andere woorden de sociaal georiënteerde theorieën die stellen dat het aangaan van conventionele bindingen het plegen van criminaliteit afremt.

In dit kader worden liefdesrelaties in het algemeen en het huwelijk in het bijzonder vaak naar voor geschoven als één van belangrijke factoren.¹¹ Hoewel een aantal onderzoekers geen correlatie vond tussen het huwelijk en desistance (Mulvey & Aber, 1988; Giordano et al., 2002; Stouthamer-Loeber et al., 2004), blijkt meer en meer dat dit toch een belangrijke aanzet is voor het stoppen met criminaliteit (Laub & Sampson, 2003; Blokland, 2005). Eén van de verklaringen voor de gevonden discrepanties is dat eerder de kwaliteit van de relatie dan de relatie op zich, een rol speelt (Cusson & Pinsonneault, 1986). Daarenboven blijkt dat het huwelijk enkel positieve effecten heeft op desistance als de partners bij elkaar blijven en bij elkaar blijven wonen. Na scheiding daalt de kans op desistance aanzienlijk (Horney et al., 1995).

De positieve invloed van het huwelijk wordt door sommigen verklaard door het feit dat de delinquent door deze relatie “meer te verliezen heeft” en dus minder geneigd zal zijn om feiten te plegen (Laub et al., 1998). Volgens een aantal onderzoeken werkt het huwelijk echter slechts onrechtstreeks in op desistance. Volgens Shover en Thompson (1992) beïnvloedt het huwelijk de dagelijkse activiteiten zodat er minder tijd of gelegenheid overblijft om delinquente activiteiten verder te zetten. Meer specifiek vond Warr dat ten gevolge van het huwelijk aanzienlijk minder tijd doorgebracht wordt met (delinquente) peers. Het is volgens hem deze factor die desistance in de hand werkt. De associatie met leeftijdsgenoten fungeert met andere woorden als intermediaire factor (Warr, 1998). Ook andere onderzoeken tonen aan dat het afbouwen van relaties met delinquente peers samenhangt met desistance (Graham & Bowling, 1995; Ayers et al., 1999).

Liefdesrelaties kunnen desistance dus bevorderen indien het kwaliteitsvolle relaties betreft. Over de precieze werking van het mechanisme is men het echter niet eens. Dit geldt tevens voor het hebben van werk.

Hoewel er studies bestaan die aantonen dat een job niet gecorreleerd is met desistance (Graham & Bowling, 1995; Rand, 1987; Giordano et al., 2002), blijkt uit de overige literatuur dat het uitoefenen van een job sterk correleert met desistance. Hier lijkt vooral jobstabiliteit belangrijk (Mischkowitz, 1994; Laub & Sampson, 2003). De wijze waarop beide factoren precies correleren is echter nog niet duidelijk (Farrall & Calverley, 2006), en er worden grotendeels dezelfde verklaringsmechanismen voorgesteld als bij

¹¹ Rekening houdende met de veranderende betekenis van het huwelijk in een veranderende maatschappij, nemen we aan dat het huwelijk gelijkgesteld kan worden met bijvoorbeeld samenwonen. Nochtans blijkt uit onderzoek dat er wel degelijk verschillen zouden zijn tussen samenwonen en trouwen (Horney et al., 1995).

het huwelijk. Zo verklaren Sampson en Laub (1993; 2001) dit door middel van een vergrote informele sociale controle en het aangaan van conventionele bindingen. Ook het verwerven van sociale en economische middelen (Meisenhelder, 1977) en het opbouwen van een andere routine die weinig of geen tijd laat voor criminele activiteiten, de zogenaamde “routine activities” (Shover, 1985, in Farrall & Calverley, 2006) worden aangehaald.

Over het krijgen van kinderen als bevorderende factor voor desistance bestaat tevens geen eenduidigheid. Terwijl Mulvey en Aber (1988) geen correlatie vonden, tonen andere onderzoeken aan dat er wel degelijk een link bestaat (Sampson & Laub, 1993; Uggen & Kruttschnitt, 1998). Sommige onderzoekers wijzen er op dat dit vooral voor vrouwen geldt (Graham & Bowling, 1995) of stellen vast dat het hebben van kinderen slechts een onrechtstreekse invloed uitoefent via het huwelijk, waarbij de invloed van het huwelijk dan weer weggeredeneerd kan worden via de factor peers (Warr, 1998).

Hoewel het belang van bindingen grotendeels bevestigd wordt door het beschikbare onderzoek, is het opvallend dat verschillende onderzoeken tegenstrijdige resultaten hebben.

Ten eerste is een mogelijke verklaring hiervoor dat het effect van bepaalde factoren afhankelijk is van de leeftijd van de delinquent (Farrall & Calverley, 2006; Stouthamer-Loeber et al., 2004). Recent onderzoek toont inderdaad aan dat de factoren die tot desistance leiden verschillen naargelang de leeftijd (Jamieson et al., 1999; 2000, geciteerd in Mc Neill, 2005).

Ten tweede blijkt binnen de sociale context dat ook gelegenheid een belangrijke factor is. Zo melden desistors minder gelegenheden voor antisociale interacties (Ayers et al., 1999). Hier kunnen we ons wel de vraag stellen of dit niet te maken heeft met bepaalde omgevingsfactoren op macroniveau zoals de woonbuurt. Recent onderzoek bevestigt dat de buurt, en meer specifiek een goede kwaliteit van de buurt en hoge tevredenheid over de buurt, gecorreleerd is met desistance (Smith, 2006).

Ten derde moeten we in het achterhoofd houden dat sommige studies verouderd zijn en geplaatst dienen te worden in een andere maatschappelijke achtergrond. De maatschappelijke veranderingen (bv. een hogere werkloosheidsgraad, minder huwelijken) die de laatste decennia plaatsvonden kunnen een verklaring bieden voor discrepanties tussen oudere en meer recente studies (Giordano et al., 2002).

Een laatste verklaring kan te maken hebben met de methodologie. Zo kan het feit dat verschillende onderzoeken focussen op verschillende soorten criminaliteit, of op verschillende soorten groepen daders (bv. persistente versus niet-persistente delinquenten) een oorzaak zijn van de discrepanties (Giordano et al., 2002). Ook de keuze van een kwantitatieve of kwalitatieve benadering of een verschillende operationalisering van het begrip desistance kan aanleiding geven tot verschillende resultaten (Stouthamer-Loeber et al., 2004).

3.2.2. De actieve actor

Geen van deze alternatieven blijkt echter een bevredigende verklaring te bieden voor de waargenomen discrepanties. Er zullen immers altijd gelijkaardige gevallen zijn die zelfs met eenzelfde meetinstrument tot een ander resultaat leiden. Zo verloopt de criminele carrière van verschillende mensen met dezelfde achtergrond soms volledig anders (Laub & Sampson, 2003). Meer specifiek blijken sommige delinquenten ondanks

de aanwezigheid van bindingen niet tot desistance te komen en blijken anderen wél tot desistance te komen in de afwezigheid van deze bindingen (Giordano et al., 2002).

Daarom lijkt het meest plausibele alternatief om deze discrepanties te verklaren dat bepaalde life events slechts een *mogelijkheid* tot verandering in zich dragen en dus niet sowieso veranderingen uitlokken. De mogelijkheid om te veranderen wordt aangeboden, maar de persoon in kwestie moet de kans nog als dusdanig percipiëren en vervolgens benutten (Graham & Bowling, 1995). Of zoals Mc Neill (2006, 47, originele cursivering) stelt: “Desistance resides somewhere in the interfaces between developing personal maturity, changing social bonds associated with certain life transitions, and the individual subjective narrative constructions which offenders build around these key events and changes. It is not just the events and changes that matter; it is what these events and changes *mean* to the people involved”.

Onderzoek dat vertrekt vanuit het perspectief van de actieve actor die zelf (gedeeltelijk) verantwoordelijk is voor het desistance proces wint de laatste jaren aan populariteit. Voorheen werd vooral aandacht besteed aan meer deterministische ontwikkelingsperspectieven (bv. Moffitt) of werd aangenomen dat men ten gevolge van bindingen sowieso uit de criminaliteit zou groeien. Uit een aantal recente onderzoeken blijkt nu dat geen van beide genoemde invalshoeken het desistance proces in alle gevallen kan verklaren. Deze onderzoeken tonen aan dat de actieve inbreng van de delinquent een cruciaal element is in het desistance proces. Zo blijkt dat een goed huwelijk in combinatie met een stabiele job de meest solide basis vormt voor desistance. Echter, het is de actieve actor die deze situatie zal moeten erkennen als een kans en deze kans moet aangrijpen als een mogelijkheid tot verandering (Giordano et al., 2002). Externe gebeurtenissen kunnen dus beschouwd worden als katalysators in het desistance proces. Zij kunnen de aanzet zijn van een rationele kosten-baten afweging (Graham & Bowling, 1995) of, meer op lange termijn, kunnen deze gebeurtenissen identiteitsveranderingen uitlokken, die op hun beurt dan weer desistance bewerkstelligen (Maruna, 2001).

Baskin en Sommers (1988) beschrijven het proces van desistance als het doorlopen van drie fasen. De eerste stap is het aangaan van een verbintenis tot verandering. Deze eerste stap wordt vaak uitgelokt door een shock (bv. gewond geraken bij een overval) of het beu zijn om tijd te verspillen in de gevangenis. De tweede fase is het “publiek maken” van de beslissing om te stoppen met criminaliteit aan de directe omgeving. Deze fase brengt zowel objectieve veranderingen (bv. het opbouwen een nieuw sociaal netwerk) als subjectieve wijzigingen met zich mee. Met subjectieve wijzigingen wordt bedoeld op een identiteitstransformatie van delinquent naar niet-delinquent. Desistors ondergaan een verandering in persoonlijkheid en zelfconcept; ze worden meer altruïstisch en vinden een doel en betekenis in hun leven (Maruna, 2001). Het (her)opbouwen van familiale bindingen en het vinden en behouden van een job zorgt ervoor dat de delinquent een nieuw zelfbeeld opbouwt. Hierdoor wordt een beeld gevormd van eventuele toekomstperspectieven. Dit vormt een motivatie om de stopzetting van het pleeggedrag vol te houden (Farrall, 2005). Ten slotte bestaat de laatste fase erin om de beslissing te stoppen vol te houden. Cruciaal in deze fase is het opbouwen en behouden van een sociaal netwerk waarin de niet-deviante identiteit aanvaard en gesteund wordt (Baskin & Sommers, 1998; Cusson & Pinsonneault, 1986). Tevens is ook motivatie en het geloof in het kunnen stoppen met criminaliteit erg belangrijk. Uit onderzoek blijkt dat diegenen die zeggen dat ze willen stoppen en zich daar ook capabel voor achten, meer kans hebben om te stoppen dan diegenen die aan zichzelf twijfelen (Farrall, 2002). Ook Maruna (2001) onderstreept het belang van motivatie. In zijn

studie vond hij dat delinquenten een fatalistische instelling hadden. Zij die deze houding wisten te veranderen, en als het ware hun eigen handelingsbekwaamheid ontdekten en erkenden, hadden het meeste kans om tot desistance te komen.

4. DISCUSSIE

4.1. Balanceren tussen agency en structure

Uit het beschikbaar empirisch onderzoek blijkt dat bindingen een centrale plaats innemen in het proces van desistance. Hun precieze rol is echter niet helemaal duidelijk; er zijn tegenstrijdige resultaten en de manier waarop ze inwerken op het desistance proces kan op verschillende manieren verklaard worden. In het licht van de laatste ontwikkelingen kan echter worden aangenomen dat het effect van bindingen op desistance grotendeels bepaald zal worden door de manier waarop de delinquent deze bindingen percipieert en aangrijpt. Bindingen dienen dan ook eerder begrepen te worden als randvoorwaarde of katalysator van het proces, waarbij actieve keuzeprocessen en cognitieve veranderingen het proces vervolmaken en voltooiën. De recente onderzoeken tonen met andere woorden aan dat *agency* minstens even belangrijk is als *structure* bij het desistance proces (Maguire & Raynor, 2006).

Deze bevindingen steunen een dynamisch referentiekader van desistance. Desistance blijkt immers een dynamisch proces te zijn dat gestuurd wordt door een complex samenspel van zowel individuele als sociale factoren. Uit onderzoek blijkt wel dat het gewicht van bepaalde factoren verschillend kan zijn per persoon, en dat dus verschillende paden naar desistance kunnen leiden.¹² Trajecten zijn onvoorspelbaar omdat ze de resultante vormen van de constante interactie tussen individuen en de omgeving enerzijds en random gebeurtenissen anderzijds (Laub & Sampson, 2003).

De deterministische visies op desistance worden hierdoor grotendeels ontkracht. Het zijn immers de bindingen die later in het leven gevormd worden, bepaalde externe gebeurtenissen, en de interpretatie van deze factoren die samen een cruciale rol zullen spelen in het verdere verloop van het delinquente traject. Het onderzoek van Laub en Sampson (2003) bevestigt dat het niet mogelijk is om louter aan de hand van factoren uit de kindertijd het verdere criminele traject te voorspellen. De karakteristieken uit de kindertijd van de “persisters” en de desistors waren in hun studie immers erg gelijkaardig. Daarenboven blijkt dat binnen de categorie ernstige jeugddelinquenten grote verschillen zijn qua carrièreverloop. De kans op verandering in de carrière, en dus op desistance, is groter dan initieel werd aangenomen (Ezell & Cohen, 2005; Howell, 2003; Laub & Sampson, 2003).

¹² Zo identificeerde een aantal onderzoekers verschillende types van desistance. Volgens Mischkowitz bijvoorbeeld leiden twee verschillende mogelijke pistes naar desistance. Voor een eerste groep is het stoppen met criminaliteit een bewuste keuze. Dit noemt hij, bogend op Hirschi's controletheorie, de “commitment-induced desisters”. Deze delinquenten nemen op een bepaald moment de beslissing om hun leven om te gooien. De tweede groep zijn de “attachment-induced desisters”. Zij komen op een meer onbewuste wijze tot desistance, omdat ze op een bepaald moment hoe langer hoe meer bezorgd zijn om hun naasten (Mischkowitz, 1994). Bij deze laatste groep staan met andere woorden bindingen centraal en komt de actieve actor op de achtergrond.

4.2. Nood aan een geïntegreerde benadering

Uit wat voorafging blijkt dat het wenselijk is elk delinquent traject apart te bestuderen. Dit vereist een dynamisch en geïntegreerd referentiekader, zodat vooral de levensloop-benadering aangewezen lijkt om onderzoek naar desistance theoretisch te kaderen.

Deze benadering biedt geen pasklaar antwoord op waarom mensen stoppen met het plegen van criminaliteit maar bekijkt elke levensloop apart in al zijn facetten. Binnen dit kader wordt de ruimte geboden om zowel actieve, rationele en bewuste processen alsook de meer sociologische omgevingsfactoren op meso- en macroniveau en toevalsfactoren te bestuderen. Daarenboven is dit kader het meest dynamisch en kan desistance als een proces benaderd worden. Teneinde de interactie tussen de verschillende factoren op de verschillende niveaus in kaart te brengen en te begrijpen is er nood aan een tijdsperspectief. Er kan nagegaan worden of bepaalde correlaties oorzaak-gevolg relaties zijn of dat het eerder om een cyclisch proces gaat. Leidt een goed huwelijk bijvoorbeeld tot desistance of leidt desistance tot een goed huwelijk of is het een constante interactie tussen beide factoren? Hoewel veel onderzoeken correlaties tussen bepaalde factoren en desistance hebben blootgelegd, is weinig bekend over de causale waarde van deze correlaties.

De aard van het desistance proces heeft ook implicaties voor de wenselijke methodologie om de levensloop in kaart te brengen. Dossierstudie op de rechtbank en zelfrapportage kunnen nuttig zijn voor een loutere beschrijving van de gevolgde trajecten en dus ook voor de inventarisatie van criminaliteitsvrije periodes. Dit verschaft echter enkel informatie over het “wanneer”, en niet over het “waarom” van desistance. Teneinde de achterliggende redenen te onderzoeken van bepaalde “carrièrewendingen” is er nood aan interviews. De subjectieve beleving blijkt immers cruciaal in de keuze tussen het stopzetten of verderzetten van de criminele carrière. Teneinde zicht te krijgen op deze processen is het noodzakelijk om meerdere interviews af te nemen op verschillende tijdstippen. Bij het afnemen van interviews wordt de methode van het levensverhaal verkozen om inzicht te verwerven in de subjectieve belevingswereld van betrokken delinquent (Nijhof, 2000; Laub & Sampson, 2003).

5. CONCLUSIE

De laatste jaren is het thema *desistance from crime* uitgegroeid tot een erg populair onderwerp in de criminologische, psychologische en sociologische literatuur. Deze evolutie gaat spijtig genoeg bijna volledig aan België voorbij. Hoewel de kennis over dit vraagstuk, zowel wat betreft het theoretische als het empirische aspect, enorm is toegenomen, blijven heel wat vragen momenteel nog onbeantwoord. Met deze bijdrage hopen we dan ook wetenschappelijk onderzoek over dit thema in België te stimuleren.

Ook voor het beleid is deze onderzoekspiste erg waardevol. Het verwerven van inzicht in het desistance proces is immers cruciaal voor het ontwikkelen van effectieve interventies (Farrall, 2002).

BIBLIOGRAFIE

Ayers, C.D., Williams, J.H., Hawkins, J.D., Peterson, P.L., Catalano, R.F. & Abbott, R. (1999). Assessing Correlates of Onset, Escalation, Deescalation, and Desistance of Delinquent Behavior. *Journal of Quantitative Criminology*, 15 (3), 277-306.

- Baskin, D.R. & Sommers, I.B. (1998). *Casualties of Community Disorder: Women's Careers in Violent Crime*. Boulder: Westview Press.
- Blokland, A., Nagin, D. & Nieuwbeerta, P. (2004). Criminaliteitspatronen over de levensloop. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4, 261-381.
- Blokland, A. (2005). *Crime over the life span. Trajectories of criminal behavior in Dutch offenders*. Alblasterdam: Haveka.
- Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., D., H. & Muir, G. (2004). Towards desistance: theoretical underpinnings for an empirical study. *Howard Journal of Criminal Justice*, 43 (4), 368-389.
- Brame, R., Bushway, S.D. & Paternoster, R. (2003). Examining the prevalence of criminal desistance. *Criminology*, 41 (2), 423-448.
- Bushway, S.D., Piquero, A., Mazerolle, P., Broidy, L. & Cauffman, E. (2001). An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39, 491-515.
- Bushway, S.D., Thornberry, T.P. & Krohn, M.D. (2003). Desistance as a developmental process: a comparison of static and dynamic approaches. *Journal of Quantitative Criminology*, 19, 129-153.
- Cario, R. (2000). Prevention des comportements criminels. Intervention psychosociale précoce. *Journal du Droit des Jeunes*, 194, 17-23.
- Cohen, L.E. & Vila, B.J. (1996). Self-control and social-control. An exposition of the Gottfredson-Hirschi / Sampson-Laub debate. *Studies on crime and crime prevention*, 5, 125-150.
- Cusson, M. & Pinsonneault, P. (1986). The decision to give up crime. In: Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (Eds.) *The reasoning criminal* (pp. 72-82). New York: Springer-Verlag.
- Donker, A. (2004). *Precursors and Prevalence of Young-Adult and Adult Delinquency*. Leiden: NSCR.
- Eliaerts, C. (2006). Ernstige jeugddelinquentie: mythe of realiteit? In: Eliaerts, C. (Ed.) *Ernstige jeugddelinquentie: mythe of realiteit?* (pp. 9-21) Brussel: VUB Press.
- Ezell, M.E. & Cohen, L.E. (2005). *Desisting from crime. Continuity and change in long-term crime patterns of serious chronic offenders*. Oxford: Oxford University Press.
- Farrall, S. (2002). *Rethinking what works with offenders*. Cullompton: Willan Publishing.
- Farrall, S. (2005). On the Existential Aspects of Desistance from Crime. *Symbolic Interaction*, 28, 3, 367-386.
- Farrall, S. & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Buckingham: Open University Press.
- Giordano, P., Cernkovich, S. & Rudolph, J.L. (2002). Gender, Crime and Desistance. *American Journal of Sociology*, 107, 990-1064.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1950). *Unraveling Juvenile Delinquency*. New York: Commonwealth Fund.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1974). *Of delinquency and crime*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Graham, J. & Bowling, B. (1995). *Young people and crime*. London: Home Office.
- Horney, J.D. et al. (1995). Criminal careers in the short-term: intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances. *American Sociological Review*, 60, 655-673.
- Howell, J.C. (2003). *Preventing & reducing juvenile delinquency. A comprehensive framework*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Laub, J.H., Nagin, D.S. & Sampson, R.J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 63, 225-238.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice: a review of research*, 28, 1-69.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: delinquent boys to age 70*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Lay, B., Wolfgang, I., Esser, G. & Schmidt, M.H. (2005). Juvenile-episodic, Continued or Adlt-onset Delinquency? Risk Conditions Analysed in a Cohort of Children Followed up to the Age of 25 Years. *European Journal of Criminology*, 2(1), 39-66.
- Le Blanc, M. (1990). Two processes of the development of persistent offending: activation and escalation. In: Robins, L.N. & Rutter, M. (Eds.) *Straight and devious pathways from childhood to adulthood* (pp. 82-100). Cambridge: Cambridge University Press, 82-100.
- Loeber, R., Slot, N.W. & Sergeant, J.A. (2001). Waarom moeten we ons zorgen maken over ernstig criminele en gewelddadige jongeren? In: Loeber, R., Slot, N.W. & Sergeant, J.A. (Eds.) *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: omvang, oorzaken en interventies* (pp. 345-356). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Maguire, J. & Raynor, P. (2006). How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: or does it? *Criminology & Criminal Justice*, 6 (1), 19-38.
- Maruna, S. (2001). *Making good: how ex-offenders reform and reclaim their lives*. Washington D.C.: American Psychological Association Books.
- Maruna, S. & Farrall, S. (2004). Desistance from crime: a theoretical reformulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171-194.
- Mc Neill, F., Batchelor, S., Burnett, R. & Knox, J. (2005). *21st Century Social Work. Reducing Re-offending: Key Practice Skills*. Edinburgh: Scottish Executive.
- Mc Neill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6 (1), 39-62.
- Meisenhelder, T. (1977). An Exploratory Study of Exiting from Criminal Careers. *Criminology*, 15, 319-334.
- Mischkowitz, R. (1994) Desistance from a delinquent way of life? In: Weitekamp, E.G.M. & Kerner, H.J. (Eds.) *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behavior* (pp. 303-327). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Moffitt T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course persisting antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, 4, 674-701
- Moffitt, T.E. (2003). Life-course-persistent and adolescence-limited antisocial behavior. A 10-year research review and a research agenda. In: Lahey, B.B., Moffitt, T.E. & Caspi, A. (Eds.) *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency* (pp. 49-75). New York / London: The Guilford Press.
- Mulvey, E.P. & Aber, M. (1988). Growing out of delinquency: development and desistance. In: Jenkins, R.L. & Brown, W.K. (Eds.) *The abandonment of delinquent behaviour: promoting the turnaround* (pp. 99-116). New York: Praeger.
- Nijhof, G. (2000). *Levensverhalen. Over de methode van autobiografisch onderzoek in de sociologie*. Amsterdam: Boom.
- Paternoster, R., Brame, R. & Farrington, D.P. (2001). On the relationship between adolescent and adult conviction frequencies. *Journal of Quantitative Criminology*, 17 (3), 201-225.
- Peeters, J. (2000). *Antisociale jongeren*. Leuven: Garant.

- Rand, A. (1987). Transitional life events and desistance from delinquency and crime. In: Wolfgang, M.E., Thornberry, T.P. & Figlio, R.M. (Eds.) *From boy to man, from delinquency to crime* (pp. 134-162). Chicago: University of Chicago.
- Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (2003). Crucial paths from risk indicator to causal mechanism. In: Lahey, B.B., Moffitt, T.E. & Caspi, A. (Eds.) *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency* (pp. 3-24). New York / London: The Guilford Press.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1997). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. In: Thornberry, T.P. (Ed.) *Developmental theories of crime and delinquency. Advances in criminological theory, Volume 7* (pp. 133-161). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2003). Life-course desisters ? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41 (3), 555-592.
- Shover, N. (1985). *Aging criminals*. Beverly Hills: Sage.
- Shover, N. & Thompson, C. (1992). Age, differential expectations and crime desistance. *Criminology*, 30 (1), 89-104.
- Shover, N. (1996). *Great pretenders: pursuits and careers of persistent thieves*. Boulder: Westview Press.
- Smith, D.J. (2006). *Social inclusion and early desistance from crime. Number 12 – Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime*. Edinburgh: University of Edinburgh, Centre for Law and Society.
- Stouthamer-Loeber, M., Wei, E., Loeber, R. & Masten, A.S. (2004). Desistance from persistent serious delinquency in the transition to adulthood. *Development & Psychopathology*, 16, 897-918.
- Uggen, C. & Kruttschnitt, C. (1998). Crime in the breaking: gender differences in desistance. *Law and Society Review*, 32, 339-366.
- Van Acker, J. (1998). *Jeugdcriminaliteit: feiten en mythen over een beperkt probleem*. Houten / Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Van der Laan, P.H. (2006). Ernstige en persistente jeugddelinquentie. In: Eliaerts, C. (Ed.) *Ernstige jeugddelinquentie: mythe of realiteit?* (pp. 75-90) Brussel: VUB Press.
- Warr, M. (1998). Life course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36, 183-216.